

УДК 94 (73 : 569.1) : 327.364 «1919»

М. В. Ширяєв, А. О. Зуєва

**ПОЗИЦІЯ США ЩОДО ОБГОВОРЕННЯ "СИРІЙСЬКОГО
ПИТАННЯ" НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ
(СІЧЕНЬ – ВЕРЕСЕНЬ 1919 Р.)**

У вересні 1919 р. США завчасно покинули Паризьку мирну конференцію, забравши з собою величезний пласт інформації щодо позицій Великобританії та Франції на Близькому Сході, а також внутрішнього розвитку територій колишньої Османської імперії. Однак для того, щоб отримати можливість зібрати всю цю інформацію, Вашингтон використав суперечку між європейськими країнами-союзницями, яка в історії отримала назву "сирійського питання".

Різні аспекти "Сирійського питання" знайшли своє висвітлення переважно в англо-американській та радянській історіографіях [1–6; 9; 12; 14]. Проте це питання розглядалось, переважно, у контексті близькосхідної політики європейських країн. Більшість авторів майже не торкаються сутності використання Вашингтоном "сирійського питання". Тому її розкриття дає можливість зрозуміти методи реалізації США власної стратегії із встановлення домінування в близькосхідному регіоні.

Джерельну базу роботи складають збірник документів "Зовнішня політика США, 1919 р.: Паризька конференція", документальне дослідження американського воєнного міністра Р. С. Бекера "Вудро Вільсон. Світова війна. Версальський мир", збірник документів "Великобританія і Палестина", збірник документів "Листування Мак-Магона – Хусейна 1915–1916 рр. і питання про Палестину", текст документу "Угода Сайкса–Піко".

Однією із причин Першої світової війни, безсумнівно, вважається прагнення до переділу колоніальних володінь: як союзники по Антанті, так і агресори з боку Троїстого союзу мали на меті ліквідувати Османську імперію й захопити її території.

Однак поділ Туреччини повинен був призвести до зміни змісту договорів відносно Єгипту, а також відкривав можливість експлуатації іншої монархії – Персії [10, с.97]. Домінування ж над східною частиною Середземномор'я залежало від володіння містами Малої Азії, Сирії та Палестини.

Ще під час Першої світової війни на міжнародну арену виходять Сполучені Штати Америки. Так сталося, що війна в Європі створила передумови для їх бурхливого економічного розвитку. Завдяки цьому промисловий та фінансовий центр перемістився з Європи до Північної Америки, а це, у свою чергу, посилює позиції США у світі.

Після закінчення війни американські правлячі кола вперше починають претендувати на частину "османської спадщини". Разом з тим, у Вашингтоні розуміли, що не мають тих привілеїв на Близькому Сході, які в них є на європейському континенті. Відсутність серйозних і стабільних економічних та політичних позицій у регіоні не давали змоги Сполученим Штатам відкрито претендувати на свою частку в розподілі арабських територій Османської імперії. Тому американцям доводилось приховувати свої справжні плани й проводити власну політичну лінію в близькосхідному регіоні дуже обережно.

Конференція у Версалі розпочала свою роботу 18 січня 1919 р., і мала на меті розглянути питання післявоєнного облаштування світу. Крім того, не останнє місце в переговорному процесі займала проблема подальшого існування Османської імперії. Великобританія й Франція наполягали на анексії її територіальних володінь. Справа в тому, що британські правлячі кола намагалися заволодіти багатими на нафтові поклади територіями Близького Сходу та забезпечити Суецький канал, як головну морську транспортну комунікацію імперії. Французи ж, натомість прагнули посилити владу у власних північноафриканських колоніальних володіннях, запорукою чого ставали серйозні позиції в Східному Середземномор'ї.

У той же час, американський президент пропонував заснувати систему мандатів. За його словами, вона була необхідна для того, щоб попередити невдоволення зі сторони місцевих народів. Сама ж система мандатів передбачала передачу володінь Оттоманської імперії під керівництво Ліги Націй [5, с. 97]. Однак у такому форматі систему мандатів відмовлялись прийняти Великобританія й Франція. При цьому вони вказували на той факт, що неможливо віддавати контроль над територіями Туреччини організації, яка до цього часу ще не набула статусу діючої. Врешті-решт, Лондон та Париж, розуміючи, що питання розподілу "османської спадщини" залишиться невирішеним, підтримали ідею створення системи мандатів. Коли ж союзники дали згоду на заснування системи мандатів, делегація США отримала можливість користуватися правом територіального врегулювання у вирішенні суперечливих питань. Вже 30 січня 1919 р. "Рада десятиох" прийняла рішення відокремити від Османської імперії й віддати під мандат Вірменію, Месопотамію, Палестину й Сирію.

Витоки виникнення "сирійського питання" слід шукати ще перед початком війни, коли зав'язалися відносини між Великобританією та Хіджазом. Ініціатива дипломатичних контактів виходила від Хіджазу та була підтримана британським представником у Каїрі Г. Кітченером. Справа у тому, що відносини між владою Порти та шерифом Мекки мали напружений характер ще задовго до початку світової війни. Цьому сприяв ряд причин. По-перше, у 1910 р. молодотурецька влада змінила адміністративний статус санджака Мекки, посягнувши на особисту владу Хусейна. По-друге, влада Порти вимагала від Хусейна згоди на

продовження лінії залізної дороги до Мекки. У цій вимозі Хусейн вбачав два негативні наслідки: по-перше, залізниця сприяла б вільному переміщенню турецьких військ територією санджака, а це, у свою чергу, дозволяло б здійснювати повний контроль над Хіджазом. По-друге, залізниця витіснила б собою караванні шляхи, які підтримувались владою Хіджаза.

За таких обставин шериф Хусейн запропонував Лондону союзні відносини, сутність яких зводилася до того, щоб Великобританія допомогла організувати повстання арабів проти турок. Уайтхолл вбачав свої переваги в розвитку контактів із Меккою. До останніх відносилося, насамперед, отримання домінування над Червоним морем та зміцнення позицій в Аравії.

Вивчаючи "сирійське питання", не можна оминати увагою листування Генрі Мак-Магона, британського Верховного комісара в Єгипті, із шерифом Мекки Хусейном, яка відбулася з квітня 1915 р. по березень 1916 р. Переписку складають десять листів, у яких мова йде про умови союзних відносин [13, с.106–133]. Так, арабська сторона, перш за все, вимагала від Лондона визначення територій майбутньої незалежної держави Хіджаз. Великобританія, у свою чергу, всіма способами звужувала територіальні вимоги Хусейна, але при цьому обіцяла надати підтримку арабському повстанню. Таким чином, Великобританія "за спиною" Франції уклала союзню угоду з арабами.

Водночас з укладанням угоди з Хусейном йшла робота з розподілу близькосхідних територій між Францією та Великобританією. Вже у травні 1916 р. був підписаний договір "Сайкс – Піко" [15]. Він передбачав встановлення домінування Великобританії над Іраком, а також деякими князівствами Аравійського півострову. Під "сферу впливу" Франції переходили Сирія, Ліван, північна частина Іраку, Південно-Східна Анатолія. Що стосується Палестини, то над її територіями встановлювався міжнародний контроль. Таким чином, уклавши угоду "Сайкс – Піко", Лондон порушив зобов'язання про створення незалежної арабської держави, яке він дав Хусейну.

Ще через два роки, 30 вересня 1918 р., було ратифіковано нову англо-французьку конвенцію про управління Сирією та Палестиною до підписання офіційного миру. Цей документ передбачав існування трьох зон: синю, зону "А" (Сирія) і коричневу (Палестина). Перша зона передавалася під французький контроль, друга – арабському урядові, третя – під управління англійців. На відміну від угоди "Сайкс – Піко", за новою конвенцією всі три зони потрапляли під верховну владу англійського головнокомандуючого на Близькому Сході лорда Е. Алленбі [11, с. 16].

Положення декларації суперечили домовленостям "Сайкс – Піко" й спричинили виникнення так званого "сирійського питання", суть якого полягала в зіткненні сфер інтересів Франції та Британії стосовно розподілу територій Сирії.

Територіальні суперечки між Лондоном та Парижем нерідко виникали ще у період Першої світової війни. Вирішувалися вони шляхом втручання у справу незалежного арбітра – Російської імперії. Однак після Жовтневої революції 1917 р. та приходу до влади більшовиків Росія втратила свої позиції в Європі й перестала впливати на рішення в територіальних питаннях. Саме тоді на світову арену вийшли США, які домоглися права не лише втручатися у вирішення спірних територіальних питань, але й давали рекомендації стосовно їх розв'язання.

Президент Сполучених Штатів під час вирішення "сирійського питання" поставив перед собою два завдання. Зміст першого полягав у тому, аби співвіднести прагнення сирійських арабів – не допустити встановлення французького мандату над Сирією – з доктриною про самовизначення націй. Друге завдання: потрібно було пов'язати цей документ з англо-французьким договором, хоча його зміст і суперечив доктрині. Для Девіда Ллойд Джорджа можливість американського втручання у європейські справи була "козирною картою" в політичній грі проти Франції. Проте, коли виникала загроза такого втручання, прем'єр-міністр Великобританії шукав засобів, аби відмовитися від американських рекомендацій.

Через два дні після відкриття конференції Едвард Хауз зустрівся з еміром Фейсалом і професором Вестерманном, керівником західної азійської секції дивізіону розвідки американської делегації. На одному із засідань конференції Фейсал висунув пропозицію відправити міжсоюзну комісію до Сирії з метою вивчення на місці ситуації, що склалася. Вестерманн висловив згоду. За підтримки Т. Е. Лоуренса-Аравійського, начальника штабу англійських військ на Близькому Сході, емір 23 січня особисто зустрівся з американським президентом і репрезентував йому свій проект. У той же день Вудро Вільсон призначив доктора Говарда Блісса президентом Сирійського Протестантського коледжу в Бейруті. Він повинен був вивчити настрої місцевого населення щодо "сирійського питання" [6, с.134]. Зрозуміло, що американський лідер схвалив пропозицію Фейсала стосовно відправки комісії до Сирії. Пізніше В. Вільсон озвучив її зміст на Раді Чотирьох і добився її затвердження.

На порядок денний Версальської конференції "сирійське питання" знову було винесено 13 лютого 1919 р. На засіданні свої погляди озвучили Центральний Сирійський комітет і доктор Говард Блісс. Сирійський комітет представляв інтереси Франції, тому не підтримав ідею Фейсала. Г. Блісс, навпаки, виступив за створення дослідницької міжнародної комісії [9, с.145].

Засідання Ради Чотирьох, що відбулося 20 березня 1919 р., стало кульмінацією в англо-американському протистоянні в питанні розподілу сирійських територій. Міністр закордонних справ Франції С. Пішон наполягав на тому, щоб мандат над Сирією був переданий Франції, посилаючись на угоду "Сайкс – Піко" від 1916 р. Натомість, Ллойд

Джордж заявив, що Британія не може допустити, аби сирійські території повністю перейшли у сферу впливу Парижа, адже це порушить зобов'язання англійців перед арабами. С. Пішон, у свою чергу, відповів, що французька сторона не може звільнити Лондон від виконання угод, укладених в 1916 р. лише тому, що їх умови суперечать попереднім домовленостям і зобов'язанням Великобританії, адже Франція завчасно про них не була попереджена й поінформована [7, с.105]. Ситуація залишалася напруженою, а питання – не вирішеним. Цим і скористався американський президент.

Завдяки своїй економічній могутності США могли собі дозволити реально впливати на всі рішення конференції. Вудро Вільсон проігнорував вимоги як британської, так і французької сторін. Він вважав, що якщо його європейські колеги прийняли 14 пунктів, то вони зобов'язані зважати на пункт про самовизначення націй і, вже дивлячись на це, рахуватися з інтересами народу, у даному випадку – з інтересами сирійських арабів.

Президент Вільсон поцікавився в генерала Е. Алленбі, англійського головнокомандуючого на Близькому Сході, про ті наслідки, які може мати передача мандату над Сирією Франції. Генерал відповів, що таке рішення викличе масову опозицію серед сирійських арабів і призведе до війни, адже араби з самого початку виступали проти французького контролю [3, с.141]. Стосовно "сирійського питання" американська делегація діяла досить уміло, але їй не вистачало достатньої поінформованості про суть питання, а тому й замало було важелів впливу під час відстоювання власної позиції й інтересів.

За таких умов Вудро Вільсон запропонував союзникам по Антанті відправити до Сирії міжнародну комісію, ідею створення котрої подав у січні 1919 р. емір Фейсал. Ця комісія, за словами американського президента, повинна була зібрати та проаналізувати пропозиції сирійського народу щодо вирішення "сирійського питання". Насправді ж Вільсон хотів відтягнути прийняття остаточного рішення про розподіл Османської імперії.

Ж. Клемансо й Д. Ллойд Джордж 25 березня 1919 р. визнали міжнародний статус комісії [2, с.63]. Проте вже через декілька днів британський прем'єр-міністр почав переконувати американського президента у відсутності потреби діяльності такої місії. Він пояснював це тим, що уряд Великої Британії отримав від іракського народу петицію, у якій говорилося про небажання іракців визнати правління Фейсала [4, с.136]. Вільсон все ж наполягав на відрядженні комісії до близькосхідного регіону, але згодився на зменшення області її дій.

Британський прем'єр, стурбований втручанням американців, вирішив якнайшвидше прийти до компромісу зі своїм французьким колегою. Однак США продовжували втілювати у життя план В. Вільсона про створення комісії. Її керівниками було призначено президента

Оберлінського університету Генрі Кінга та мільйонера з Чикаго Чарльза Крейна [14, с.160].

Вудро Вільсон наполягав на негайному призначенні британською та французькою сторонами своїх делегатів у комісію для відправки її на Близький Схід. У відповідь британський прем'єр-міністр Д. Ллойд Джордж відмовився назвати склад комісії до тих пір, поки це не зробить його французький колега. Жорж Клемансо, у свою чергу, вимагав заміни британських військ у Сирії вояками французької армії [8, с.270]. Такий поворот подій у значній мірі гальмував процес призначення європейських представників до складу комісії й затримував її відправлення на Близький Схід.

Незважаючи на протидію британського та французького прем'єрів, В. Вільсон 28 квітня 1919 р. схвалив склад комісії. Через два дні члени комісії отримали офіційне повідомлення про призначення їх на посади, підписане державним секретарем Г. Лансінгом [1, с.55]. Американські спеціалісти відправилися на Близький Схід 31 травня 1919 р. У цей же день Ллойд Джордж заявив на конференції, що необхідно також направити у цей регіон європейських представників. Однак Ж. Клемансо знову озвучив вимогу заміни французами британських військ у Сирії. На цьому ініціатива британського прем'єра себе вичерпала й питання було закрите.

Перебування американської комісії у Палестині та Сирії впродовж квітня – серпня 1919 р. ознаменувалось тимчасовим затишшям у вирішенні "сирійського питання" між європейськими союзниками. Коли ж комісія повернулася до Європи, то стало зрозумілим, що її робота не принесе бажаного результату для мирної конференції. Справа в тому, що американська місія частково виконала свої завдання, зробила звіт про виконану роботу, навіть представила його голові американської делегації у Парижі Френку Полку, але на цьому етапі все й зупинилось.

Передбачалося, що комісія озвучить звіт на черговому засіданні мирної конференції. Однак під тиском певних зовнішніх чинників та ізоляціоністські налаштованої частини сенату не був ратифікований Версальський договір, та США не вступили до Ліги Націй. Такі кроки не дозволили Вашингтону взяти участь у розподіленні мандатів над азійськими територіями Османської імперії. Після такого повороту подій американські представники у Європі змушені були залишити конференцію ще до розгляду турецького питання. Копії звіту близькосхідної комісії не були надіслані іншим країнам-учасникам мирних перемовин. Отже, звіт був "похоронений під сукном" і не використовувався в ході дипломатичних переговорів [12, с.123].

Отже, "сирійське питання" було однією з найсуперечливіших проблем союзників по Антанті під час вирішення майбутньої долі Османської імперії та розподілу її володінь. Сполучені Штати Америки, у свою чергу, використовували це питання для того, щоб заявити про власні інтереси в близькосхідному регіоні на мирній конференції.

Завдяки суперечці між Лондоном та Парижем стосовно Сирії, Вашингтон зміг здобути для себе ряд привілеїв. По-перше, було відстрочене прийняття остаточного рішення щодо розділу "османської спадщини", що в цій ситуації перетворило США зі спостерігача на арбітра. По-друге, участь у вирішенні "сирійського питання" дала змогу Білому Дому відправити в 1919 р. власну комісію Кінга-Крейна до Сирії та Палестини. Завдяки діяльності місії, США отримали стратегічно важливу інформацію щодо ситуації на півдні Османської імперії, а також змогли завоювати симпатії місцевої еліти. У майбутньому сам факт перебування американської місії на Близькому Сході Сполучені Штати використовували як історичне обґрунтування для активізації зовнішньої політики в регіоні. Дослідження певних особливостей процесу формування та реалізації цієї політики становлять перспективний напрямок наукових студій.

Література

1. **Antonius G.** The Arab awaking. The story of the Arab national movement / G. Antonius. – L, Hamish Hamilton Published, 1939. – 470 p.
2. **Fisher J.** Curzon and British Imperialism in the Middle East 191–1919 / J. Fisher. – London-Portland: Frank Cass, 1999. – 349 p.
3. **Hughes M.** Allenby and British Strategy in the Middle East 1917–1919 / M. Hughes. – London-Portland: Frank Cass, 1999. – 224 p.
4. **Laurence E.** United States Policy and the Partition of Turkey. 1914–1924 / E. Laurence. – Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1965. – 420 p.
5. **Monroe E.** Britain's Moment in the Middle East 1914–1956 / E. Monroe. – Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1963. – 342 p.
6. **Nevakivi J.** Britain, France and the Arab Middle East 1914–1920 / J. Nevakivi. – L.: The Athlone Press, 1969. – 284 c.
7. **Palestine Papers 1917–1922.** Seeds of conflict. / D. Ingrams. – L., 1972.
8. **Papers** relating to the foreign relations of the United States. – Government printing office. Washington, 1934– . – Vol.1–2. – 913 p.
9. **Temperley H. W. V.** A history of Peace Conference in Paris: in 6 vls. / H. W. Temperley. – L., British Institute of International Affairs, 1923– . – Vol. 6. – 1923. – 695 p.
10. **Бекер Р. С.** Вудро Вильсон. Мировая война. Версальский мир / Р. Бекер. – М.: Гос. издат., 1923. – 451 с.
11. **Луцкий В. Б.** Арабский вопрос и державы-победительницы в период Парижской мирной конференции (1918–1919 гг.) / В. Б. Луцкий // Арабские страны: история, экономика. – 1966. – С. 14–59.
12. **Никольсон Г.** Как делался мир в 1919 г. / Г. Никольсон. – М.: Огиз: Гос. изд. полит. лит-ры, 1945. – 487 с.
13. **Переписка** Мак-Магона – Хусейна 1915–1916 гг. и вопрос о Палестине: Документы и материалы. – М., РОССПЭН, 2008. – 216 с.
14. **Поцхверия Б. М.** Американские комиссии в Турции в 1919 г. / Б. М. Поцхверия // Ученые записки Института востоковедения. – 1959. – Т. 17. – С.150–173.
15. **Соглашение** Сайкс Пико от 16.05.1916 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cultinfo.ru/fulltext/1/001/008/098/886/htm>.

Ширяев М. В., Зуева А. А. Позиция США относительно обсуждения "сирийского вопроса" на Парижской мирной конференции (январь–сентябрь 1919 г.)

Статья раскрывает содержание англо-американские отношения после первой мировой войны. Автор представляет дебаты вокруг "сирийского вопроса" на Парижской мирной конференции в контексте формирования ближневосточной политики США. Результатом дебатов стало отправление в Сирию и Палестину комиссии Кинга–Крейна.

Ключевые слова: "сирийский вопрос", Парижская мирная конференция, Ближний Восток, переписка Мак-Магона–Хусейна, соглашение Сайкса–Пико, комиссия Кинга–Крейна.

Ширяев М. В., Зуева А. О. Позиція США щодо обговорення "сирійського питання" на Паризькій мирній конференції (січень–вересень 1919 р.)

Стаття розкриває зміст англо-американських відносин після Першої світової війни. Автор показує дебати щодо "сирійського питання" на Паризькій мирній конференції у контексті формування близькосхідної політики США. Наслідком дебатів є відправлення у Сирію та Палестину комісії Кінга–Крейна.

Ключові слова: "сирійське питання", Паризька мирна конференція, Близький Схід, переписка Мак-Магона–Хусейна, угода Сайкса–Піко, комісія Кінга–Крейна.

Shuryaev M. V., Zueva A. A. Position of the USA concerning the discussion of "Syrian question" at the Peace conference of Paris (January–September, 1919)

The article deals with the Anglo–American relations after World War I. The authors present the debates on "Syrian question" at the Peace Conference in Paris in the context of forming US policy in the Middle East. In consequence of debates the King–Crane Commission was sent into Syria and Palestine.

Keywords: the "Syrian question", the Peace conference of Paris, Near East, correspondence the Mac-Machon–Husseini, the agreement of Sykes–Pico, the King–Crane Commission.